

Jólét növekedés nélkül?

Átalakulás a fenntartható gazdaságba

Tim Jackson professzor

Közgazdasági Bizottsági tag

Fenntartható Fejlődés Bizottsága

Összefoglalás

A gazdasági növekedésnek együtt kellene járnia a jóléttel. A magasabb jövedelmek jobb választási lehetőségeket, gazdagabb életet és emelkedő életszínvonalat kellene, hogy jelentsenek, mindannyiunk számára. Legalábbis a hagyományos gondolkodásmód szerint. De a dolgok néha máshogy alakulnak.

A növekedésből származó előnyök egyenlőtlenül jelennek meg a világban: a világ népességének ötöde a világ jövedelmének mindössze 2%-át keresi meg. Az OECD nemzetek közötti egyenlőtlenség nagyobb, mint 20 éve, és miközben a gazdagok egyre gazdagabbak lesznek, a nyugati országokban a középosztály jövedelme már jóval a recesszió előtt stagnálni kezdett. A növekedés ahelyett, hogy a legrászorultabbak életszínvonalát emelte volna, a világ népességének nagy része számára semmit sem nyújtott. A gazdagság a kevés szerencséseknek jutott.

A korrektség (vagy annak hiánya) csak egy ok a sok közül arra, hogy megkérdőjelezzük a jólét elérésének hagyományos receptjét. Ahogy nő a gazdaság, úgy növekszik a források felhasználásának mértéke is – mindennek a hatásai nem viselhetők el tovább. A század utolsó negyedében a gazdasági teljesítmény megduplázódott, miközben becslések szerint a világ ökoszisztémái 60%-ának az állapota romlott. 1990 (a Kiotói Egyezmény bázisáé) óta a szénkibocsátás 40%-kal nőtt. A kulcsfontosságú alapanyagok – mint az olaj – mennyiségének jelentős csökkenéséig talán egy évtizednél is rövidebb idő van hátra.

Egy olyan világ, amiben minden ugyanúgy mehet tovább, mint eddig, egyszerűen elképzelhetetlen. Képzeljünk el egy világot, amelyben 9 milliárd ember él az OECD nemzetek színvonalán. Egy ehhez szükséges gazdaságnak 2050-ig 15-ször, az évszázad végéig pedig 40-szer nagyobbak kellene lennie. Hogyan nézne ki egy ilyen gazdaság? Hogyan működne? Valóban hihető jövőt kínálna, tartós és mindenki számára elérhető jóléttel?

Az ilyen és hasonló kérdések nyújtottak motivációt ennek a jelentésnek a megírásához. E kérdések a világ változásaira régóta adott reflexiók részei, de tükrözik a valós és egyre sürgetőbb félelmeket is. Az éghajlatváltozás, az üzemanyagtartalékok biztossága, az eltűnő biológiai sokféleség és a globális egyenlőtlenség mind olyan kérdések, amelyek az elmúlt évtizedben kérlelhetetlenül előretolakodtak a nemzetközi politika napirendjében. Olyan problémákról van szó, amelyeket már nem lehet a következő generációra vagy a következő politikai ciklusra

hagyni. Most kívánnak figyelmet! Ennek megfelelően a jelentés minden oldalról górcső alá veszi a jólét és a növekedés közötti kapcsolatot. Elismeri, hogy a szegényebb nemzeteknek sürgősen gazdasági fejlődésre van szükségük, ugyanakkor megkérdőjelezi, hogy a már gazdagok állandóan növekvő bevétele megfelelő politikai cél-e egy ökológiai korlátokkal rendelkező világban. A jelentés célja nem csak a közeledő ökológiai válság – melynek súlya valószínűleg messze meghaladja majd a gazdasági válság súlyát – dinamikájának elemzése, de olyan összefüggő politikai javaslatokat is tesz (1. ábra), amelyek elősegítik az átmenetet egy fenntartható gazdaságba. Röviden, kétségbe vonja a folyamatos gazdasági növekedés követelményét és felteszi a kérdést: elérhető-e jólét növekedés nélkül?

A felelőtlenség kora

A recesszió élesen kidomborítja a fenti kérdést. A 2008-as bankválság a világot a pénzügyi katasztrófa szélére sodorta, és az alapjáig megrengette az uralkodó gazdasági modellt. Újraértelmezte a piac és az állam közötti határt, és arra kényszerített minket, hogy szembenézzünk a ténnyel: képtelenek vagyunk megteremteni a világgazdaság pénzügyi fenntarthatóságát – az ökológiai fenntarthatóságról nem is beszélve.

Talán úgy tűnik, hogy nem ez az alkalmas pillanat a növekedés megkérdőjelezésére. Valójában azonban pont a válság teremt lehetőséget arra, hogy komoly válaszokat adjunk a kérdéseinkre. Egyedülálló lehetőséget nyújt arra, hogy a pénzügyi és ökológiai fenntarthatóság kérdésével egyszerre foglalkozzunk, márpedig e két dolog – ahogyan ez a jelentés is állítja – szoros kapcsolatban áll egymással.

A 2. fejezet bemutatja, hogy a jelenlegi zavar nem egyszeri gondatlanság vagy az éberség hiánya miatt következett be. A piac nem szélhámosok miatt omlott össze, és nem is azért, mert a szabályozásért felelős személyek behunyták a szemüket. A növekedés maga volt az ok.

Elkerülhetetlen volt, hogy a növekedés alakítsa a modern közgazdaság struktúráját. Ösztönözte a pénzügyi szektornak adott szabadságot, így legalábbis részben felelős a szabályozás meggyengüléséért, valamint az instabil pénzügyi ügyletek elburjánzásáért. A hitelek – mint a fogyasztásnövekedés elengedhetetlen ösztönző mechanizmusai – állandó növelése szándékos volt.

A fenti modell ökológiailag mindig is fenntarthatatlan volt, és most már gazdaságilag is az. A felelőtlenség kora nem egy véletlen tévedésről vagy a személyes mohóságról szól. Ha egyszerűen felelőtlenségről lenne szó, akkor az szisztematikus lenne, és széleskörűen szankcionálnák, egyetlen céllal: a növekedés folytatásának és védelmének érdekében.

Ennek a stratégiának a bukása minden értelemben véve katasztrófális, nem utolsósorban világszerte érezhető hatásai miatt, amelyek a szegényebb országokat érintik leginkább. De az az elképzelés is súlyos problémákat vet fel, amely szerint a növekedés fog minket kihúzni a csávából. A status quo megőrzésére irányuló próbálkozások – mégha rövidtávon sikerrel is járnak – egy pénzügyileg és ökológiailag fenntarthatatlan állapotba vezetnek vissza.

A jólét újraértelmezése

Sokkal helyénvalóbb válasz a válságra a jólét hagyományos, a folyamatos növekedésre épülő alapértelmezésének a megkérdőjelezése – és természetesen az

alternatívák keresése. Olyan alternatíváké, amelyek révén az emberiség is jól jár és a környezetre gyakorolt hatása is csökken. A 3. fejezetben az emberi jóléttel foglalkozó terjedelmes irodalomba kapunk betekintést.

A jólétnek vitathatlanul vannak materiális oldalai. Visszás dolog arról beszélni, hogy jól mennek a dolgok, miközben nincs elegendő élelem és lakóhely (amint ez a helyzet a fejlődő világ ember-milliárdjainak esetében). De az is belátható, hogy nincs értelme egyenlőségjelet tenni a mennyiség és a minőség, a több és a jobb közé.

Amikor valakinek már hónapok óta nincs mit ennie és ismét tönkrement a termése, akkor bármilyen étel áldás a számára. Ugyanakkor, ha a hűtőnk annyira tömve van, hogy már választani sem tudunk az ételek közül, akkor a legkevesebb plusz étel is tehernek számít, különösen, ha erős a kísértés, hogy megegyük.

Ennél is fontosabb azonban az a megállapítás, hogy a jólét követelményei jóval túlmutatnak az anyagi jellegű létfenntartáson. A jólétnek életbevágó fontosságú szociális és pszichológiai dimenziói vannak. Ahhoz, hogy az ember jól érezze magát, tudnia kell szeretetet adnia és kapnia, örömet kell lelnie abban, hogy tiszteletben tartják, hasznosan kell tevékenykednie, tartoznia kell egy közösséghez, amelyre támaszkodhat. Röviden összefoglalva: a jólétnek fontos eleme az a képesség, hogy az egyén értelmesen részt tudjon venni a társadalom életében.

A jólétnek ebből a szempontból történő megközelítésének sok közös vonása van Amartya Sen fejlődésről vallott nézetével, amely szerint a fejlődés nem más, mint „képesség a virágzásra”. De ezzel a nézettel óvatosan kell bánni: nem szabadságot jelent számos dologgal kapcsolatban, hanem egy sor „korlátozott lehetőséget” biztosít ahhoz, hogy jól éljünk – bizonyos jól körülírt határokon belül. A fair és tartós jólét nem választható el az anyagi feltételektől. A lehetőségek korlátozottak – egyrészt a világ népességének nagysága, másrészt a bolygó ökológiai rendszerének végessége által. A természetes korlátok figyelmen kívül hagyása egyet jelent azzal, hogy utódainkat – és a többi élőlényt – arra kárhozzatjuk, hogy egy kifosztott bolygón éljenek. Ezzel ellentétben az, hogy az emberiség úgy él jólétben, hogy kevesebbet fogyaszt, izgalmas lehetőséget jelent. Bolondság lenne azt gondolni, hogy mindezt könnyű elérni, de nem szabad könnyen feladni, mert ez az út kínálja a legjobb lehetőséget a tartós jólétre.

A növekedés dilemmája

Ez az elképzelés ugyanakkor nem tartalmaz garanciát arra, hogy a jólét megvalósítható növekedés nélkül. Bár formálisan elkülönül a növekvő jóléttől, megmarad a lehetősége annak, hogy a folyamatos gazdasági növekedés a tartós jólét *szükséges feltétele*. Ez pedig azt jelenti, hogy növekedés nélkül jelentősen csökken a képességünk a „virágzásra”.

A könyv 4. fejezete három, a gazdasági növekedést védő felvetést vizsgál meg. Az első szerint az anyagi bőség szükséges a jóléthez. A második elgondolás azt állítja, hogy a gazdasági növekedés szoros kapcsolatban áll bizonyos alapvető jogosultságokkal – egészség vagy oktatás –, amelyek elengedhetetlenek a jóléthez. A harmadik elmélet alapja az, hogy a gazdasági növekedés funkcionálisan hozzájárul a gazdasági és szociális stabilitás fenntartásához.

Mindhárom elgondolás alátámasztására vannak bizonyítékok. Az anyagi birtoklásnak fontos szimbolikus szerepe van a számunkra, hozzájárul ahhoz, hogy részt vegyünk a társadalom életében. A gazdasági növekedés és az emberi fejlődés

kulcsindikátorai között bizonyos statisztikai összefüggés áll fenn, e mellett a gazdasági rugalmasság – az a képesség, hogy megőrizzük a munkahelyeket és egzisztenciákat, valamint elkerüljük a külső hatások által okozott összeomlást – valóban számít. Amikor a gazdaság összeomlik, az alapvető lehetőségek kerülnek veszélybe.

Az összeomlás megelőzésének alapvető eszköze – eddig – a növekedés volt. Különösen a piacgazdaság helyezett nagy hangsúlyt a munkaerő-hatékonyságra, ami azonban azt is jelentette, hogy évről évre egyre kevesebb ember kellett ugyanannyi termék előállításához. Addig nincs ezzel probléma, amíg a gazdaság elég gyorsan nő ahhoz, hogy ellensúlyozza a munkaerő-hatékonyság eme hatását. De ha a gazdaság nem nő, nyomás nehezedik a foglalkoztatásra. Az emberek elveszítik a munkahelyeiket, márpedig ha kevesebb pénz van a gazdaságban, a termelési eredmények csökkennek, az állami kiadásokat megvágják és az államadósság szolgáltatásainak lehetősége is csökken. A recesszióspirál fenyegetővé válik. Ebben a rendszerben növekedésre van szükség, hogy megelőzhető legyen az összeomlás.

Mindez egy módfelett kellemetlen és mély dilemmához vezet: lehet, hogy a növekedés fenntarthatatlan, viszont a 'de-growth' – a gazdasági teljesítmény fokozatos csökkentése – instabil megoldásnak tűnik. Első pillantásra tehát úgy fest, hogy a tartós jólét problematikája egy megoldhatatlan egyenlet. De ha figyelmen kívül hagyjuk a hatásokat, attól azok még nem szűnnek meg. A fenntarthatóságra leselkedő legnagyobb veszély, amivel szembe kell néznünk, éppen az lehet, hogy nem vesszük komolyan a növekedés dilemmáját.

A 'szétkapcsolás' mítosza

A növekedés dilemmájára adott hagyományos válasz a 'szétkapcsolás': folyamatos gazdasági növekedés egyre kisebb anyagigénnyel. Mivel a hatékonyság állítólag a modern kapitalizmus egyik erőssége, a szétkapcsolás is hasonló logika alapján működik, és egyfajta megoldásként kínálják a növekedés dilemmájának megoldására.

Amint arra az 5. fejezet is rávilágít, életbevágóan fontos, hogy különbséget tegyünk a 'relatív' és az 'abszolút' szétkapcsolás között. A relatív szétkapcsolás azt jelenti, hogy a forrásokra gyakorolt hatás csökkenése viszonylagos a GDP-hez képest. A hatások továbbra is nőhetnek, de a GDP növekedésénél lassabban. Azt a helyzetet, amikor a forrásokra gyakorolt hatások abszolút értelemben is csökkennek, 'abszolút szétkapcsolásnak' nevezzük. Szükségtelen mondani, ez utóbbi létfontosságú, ha a gazdaságot az ökológiai határokon belül akarjuk tartani.

A csökkenő forrásfelhasználásra (relatív szétkapcsolás) viszonylag könnyű bizonyítékot találni. Az egy gazdasági egység előállítására fordított energia mennyisége például egyharmadával csökkent az elmúlt harminc évben. A világ gazdaságának szénintenzitása 1 kg/dollárról 770 g/dollárra csökkent. A források felhasználásának általános csökkenését (abszolút szétkapcsolás), már sokkal nehezebb bizonyítani. A fent említett energia- és szénhatékonyság javulását meghaladja a gazdaság növekedésének üteme ugyanabban az időszakban. Az energiefelhasználásból származó szénkibocsátás 40%-kal nőtt 1990 óta (a Kiotói Egyezmény bázisára).

Növekvő világtrendekkel kell számolnunk más nyersanyagok területén is – például számos fém és néhány nem fém jellegű ásvány esetében. Még aggasztóbb, hogy néhány esetben még relatív szétkapcsolás sem történik. A nyersanyagforrások

produktivitása egyes szerkezeti anyagok (vasérc, bauxit, cement) esetében 2000 óta folyamatosan csökken, azt követően, hogy a feltörekvő gazdaságok infrastrukturális beruházásokba kezdtek, és ez a források gyorsuló felhasználását eredményezte.

Ijesztően nagymértékű javulásra van szükség. Egy olyan világban, ahol 9 milliárd ember él, és amelyben mindenki az EU átlagos jövedelmi szintjét és ahhoz mérten plusz 2%-os növekedést kíván elérni, a szénintenzitásnak például évente átlagosan 11%-kal kellene csökkenie ahhoz, hogy az éghajlatot stabilizáljuk – 16-szor gyorsabban, mint ahogy az 1990 óta történik. 2050-re a szénintenzitásnak 6 gramm/dollárnak kellene lennie – a jelenlegi értéknél 130-szor kevesebbnek.

Jelentős gazdasági beruházásokra lesz szükség már ahhoz is, hogy a kitűzött célokhoz legalább a közelébe érjünk. Lord Stern szerint a légköri szén-dioxid 500 ppm-en való stabilizálásához a GDP 2%-át kellene minden évben a szén-dioxid-kibocsátás csökkentésére fordítani. A 450 ppm-es szint eléréséhez még nagyobb erőfeszítésekre lenne szükség. A tágabb értelemben vett tőke alkotóelemeit tekintve, nagyobb nyersanyag-hatékonyságra, anyagok és folyamatok kiváltására, az ökológiai rendszer védelmére van szükség, és emellett pusztán a befektetés mérete is fontos tényezővé válik. Mindezek makrogazdasági hatásait tekinti át a 8. fejezet.

Ehhez a ponthoz kapcsolódik még, hogy a létező forgatókönyvekben nem sok próbálkozást találunk arra vonatkozóan, hogy a nemzetek között egy méltányos rendszer jöjjön létre a jövedelmek elosztására. Hacsak nem csökkentik a növekedés ütemét a gazdagabb országokban, egy mindenki számára elérhető jólét ökológiai hatásai még ijesztőbbek lesznek.

Az igazság az, hogy jelen állás szerint egy folyamatosan növekvő bevételkel számoló, 9 milliárd lakost számláló világ számára egyszerűen nem létezik egyetlen hiteles, társadalmilag igazságos, ökológiailag fenntartható forgatókönyv sem. Ebben az összefüggésben az olyan egyszerű elgondolások, amelyek szerint a kapitalizmus hatékonyságra törekvése majd féken tartja az éghajlatváltozást, és megóv minket a nyersanyagforrások kimerülésétől, nem más, mint szemfényvesztés. Mindazoknak, akik a szétkapcsolást menekülési útnak tartják a növekedés dilemmájából, alaposabban szemügyre kellene venniük a történelmi bizonyítékokat – és a növekedés alapvető matematikáját.

A 'fogyasztói társadalom vasketrece'

A bizonyítékokkal szembeesülve irreális azt feltételezni, hogy a nyersanyagforrások felhasználása és a kibocsátások nagymértékű csökkentése elérhető anélkül, hogy sérüljön a piacgazdaság természete és szerkezete. A 6. fejezet a modern közgazdaság két összekapcsolódó tulajdonságát tárja fel, amelyek együtt határozzák meg a növekedés dinamikáját: az újdonságok termelését és fogyasztását. A gyártókat a profit hajtóereje ösztönzi az újabb, jobb, vagy olcsóbb termékek, szolgáltatások folytonos keresésére. Joseph Schumpeter szerint a 'kreatív pusztításnak' ez a folyamata hajtja a gazdasági növekedést. Az egyes cégeknek az adaptáció és az innováció képessége – vagyis hogy nem csak olcsóbb, de újabb és izgalmasabb termékeket tervezzen, gyártson, és dobjon piacra – létkérdés. Azok a cégek, amelyek ebben elbuknak, a fennmaradásukat kockáztatják.

Az újdonságok folyamatos termelése azonban önmagában nem érne semmit, ha a háztartások nem lennének vevők az újdonságokra. Ezen igény létezésének a felismerése, és természetének megértése létfontosságú, és szorosan kapcsolódik az anyagi javak életünkben betöltött szimbolikus szerepéhez. A javaink rólunk nyújtanak

információt: legnyilvánvalóbban a társadalomban betöltött státusunkról, de a szociális kapcsolatainkról, sőt – például az ajándékokon keresztül – az egymás iránt érzett érzelmeinkről is.

Az újdonságnak itt abszolút központi szerepe van számos oknál fogva, de főleg azért, mert az újdonság mindig is fontos információkat hordozott a státusról. Segít abban is, hogy az ember felismerje a saját és a családja vágyait, a jó életről alkotott álmait.

Talán a legszemléletesebb példa minderre az a majdnem tökéletes kapcsolat, ami a cégek folyamatos „újdonságtermelése” és a háztartások folyamatos „újdonságfogyasztása” között fennáll. A fogyasztó mindig újabb és újabb terméket akar, és ez a vágya tökéletesen illeszkedik a vállalkozó folyamatosan megvalósuló fejlesztéseihez. Összeillesztve ezt a két önmagát erősítő folyamatot, megkapjuk a növekedést ösztönző két tényezőt.

Az illeszkedés ellenére – vagy pont azért – az újdonságok hajhászása olyan aggályokat vet fel, amelyek alááshatják a társadalom jólétét. Az egyes emberek ki vannak szolgáltatva a társadalmi összehasonlításnak. A cégeknek fejleszteniük kell, különben tönkremennek. Az intézmények az anyagi fogyasztásra való törekvés felé mozdultak el. Magának a gazdaságnak a túlélése is a fogyasztás növekedésétől függ. A 'fogyasztói társadalom vasketrece' egy olyan rendszer, amelyben senki nem szabad.

Egy aggályos, és végső soron kóros rendszerről van szó, amely azonban valamilyen szinten működik, és mindaddig életképes marad, amíg a likviditás működik és a fogyasztás nő. Amint azonban bármelyik is ezek közül leáll, összeomlik.

Keynesianizmus és a Zöld 'New Deal'

A gazdasági válságra adott gazdasági válaszok többé-kevésbé egységesek abban, hogy a talpraállás titka a fogyasztás növekedésének serkentésében rejlik, abból a célból, hogy a gazdaság ismét növekedésnek induljon. Az eltérések nagyjából arra korlátozódnak csak, hogy ezt miként lehet elérni. A meghatározó (keynesiánus) válasz szerint, a közkiadások és az adócsökkentések egyfajta keverékét kell használni a fogyasztás ösztönzésére.

A 7. fejezet a legérdekesebb elgondolásokat foglalja össze. Kiemel egy nagyon egyszerű elgondolás körül körvonalazódó nemzetközi konszezust. A gazdaság helyreállításához befektetésekre van szükség. Gondosan irányítva ezeket a befektetéseket az energiabiztonságba, az alacsony szén-dioxid-kibocsátással járó infrastruktúrákba, valamint a természet- és környezetvédelembé, egy csapásra több legyet is üthetünk:

- az energia és az anyagköltségek csökkenésével felszabadulnának a háztartások forrásai és több forrás állna rendelkezésre a produktív befektetésekhöz
- csökkenne a függőség az importtól, és kevésbé lennének kitéve az egyes országok az energiaexportáló országok politikai érdekeinek;
- nagyon kívánatos módon, fellendítené a munkaerőpiacot az egyre gyarapodó környezetvédelmi iparban;
- előrehaladást jelentene a szén-dioxid-kibocsátás csökkentésére kitűzött nemzetközi célok elérése szempontjából;

□ védené az értékes ökológiai vagyont és javítaná élő környezetünk minőségét a következő generációk számára.

Röviden, egy 'zöld ösztönzőcsomag' kimagaslóan érzékeny válasz a gazdasági válságra. Rövidtávon munkahelyeket és gazdasági talpraállást kínál, középtávon energiabiztonságot és technológiai innovációt, hosszú távon pedig fenntartható jövőt a gyermekeink számára. Mindazonáltal, még a legzöldebb 'keynes-i' ösztönző program is visszatérést jelent a folytonosan növekvő fogyasztás feltételrendszeréhez. Mivel ez a rendszer fenntarthatatlan, nehéz nem észrevenni, hogy hosszú távon valami többre van szükség. Egy ökológia korlátok között tartott világ megvalósításához elengedhetetlen egy másféle makrogazdasági szerkezet.

Makrogazdaság a fenntarthatósághoz

Van valami furcsa abban, hogy a modern kor semmi mást nem tűr meg, csak a növekedést – de azt bármi áron. A régi közgazdászok, mint John Stuart Mill – és tulajdonképpen maga Keynes is – megjósolták, hogy eljön az idő, amikor a növekedés megtorpan.

Herman Daly úttörő munkájában definiálta a tartós közgazdaság ökológiai feltételeit, meghatározva a fizikai tőke állandóan rendelkezésre álló mennyiségét, amely az anyagfelhasználás alacsony fokán fenntartható, és az ökoszisztéma regenerációs és asszimilatív képességeinek határán belül marad. Ami ebből továbbra is hiányzik, az az a makrogazdasági modell, amelyben ezeket a feltételeket el lehet érni. Nem létezik olyan világos modell a stabil gazdaság elérésre, amely nem a fogyasztás növekedésével számol. A létező modellek pedig nem veszik figyelembe, hogy a makrogazdaság nagyban függ az olyan ökológiai változóktól, mint a források és a kibocsátások. Röviden, a fenntarthatóságnak nincs létező makrogazdasági modellje, noha sürgősen szükség lenne egyre.

A 8. fejezet ennek a hiánynak a dimenzióit mutatja be részletesen, és ismert két elképzelést a fenntartható makrogazdaság megteremtésére. Az egyik azt veti fel, hogy bizonyos feltételek mellett lehetséges a gazdaság teljesítményének állandó szinten tartása, még a hagyományos makrogazdasági keretek között is. Ebben a modellben a munkaidő játssza a fő szerepet, mint a növekvő munkanélküliség megelőzésének eszköze.

A másik modell a fosszilis energiahordozóktól való eltávolodás makrogazdasági hatásaira épít. Bemutatja, hogy a gazdaságnak – amennyiben sikeresen akarja teljesíteni az átállási folyamatot – egy résnyire nyitott 'fenntarthatósági ablakon' kell „keresztülférnie”. De nagyon lényeges, hogy ez az ablak jobban kinyitható, ha a nemzeti bevételek nagyobb hányadát helyezik megtakarításokba és befektetésekbe.

Ezek a 'gyakorlatok' nem csak azt mutatják be, hogy egy új, fenntartható makrogazdaság életbevágó fontosságú, hanem hogy megvalósítható is. Kiindulópontként meg kell határozni a fenntartható gazdaság feltételeit.

A feltételek ugyanakkor még mindig szigorú követelményeket támasztanak a gazdasági stabilitás – mint a munkahelyek megtartásának és az emberi 'virágzás' alapja – iránt. Ezeket a feltételeket azonban olyan feltételekkel kell kiegészíteni, amelyek biztosítják az egyenlő elosztást, megalapozzák a források fenntartható felhasználását és a kritikus természeti tőke védelmét. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az új makrogazdasági rendben lényegi változások lesznek a hagyományos

változók tekintetében. A fogyasztás és a befektetés közötti egyensúly, a köz- és a magánszféra szétválasztása, a termelékenységgjavulás természete, a jövedelmezőség feltételei: mindezeket a témákat újra kell tárgyalni.

A befektetés különösen fontos szerepet játszik. A fenntarthatósághoz több befektetésre van szükség a közösségi infrastruktúrákba, a fenntartható technológiákba, valamint az ökológiai rendszer fenntartásába és védelmébe. A befektetések a hagyományos tőkekihelyezésektől eltérően fognak működni (2. függelék), és ennek megfelelően kell megítélni és kezelni azokat. Mindenekelőtt, az új makrogazdaságnak fel kell hagynia azzal az elképzeléssel, hogy az egyre növekvő fogyasztás adja a gazdasági stabilitás alapját. Ökológiailag és társadalmilag érzékenynek kell lennie, és véget kell vetnie a gazdaság ostoba elválasztásának a társadalomtól és a környezettől.

'Virágzás' – határok között

A gazdaság rendbetétele azonban csak az egyik része a problémának. A fogyasztói társadalom logikájának megváltoztatása ugyancsak kulcskérdés. A feladat több mint bonyolult – legfőképpen azért, mert az anyagi javak mélyen beépültek az életünkbe. A változás azonban nélkülözhetetlen, és már létezik is néhány rendelkezés. A fogyasztói társadalommal szembeni növekvő elégedtlenség és az ugyancsak egyre nagyobb félelem a 'szociális recessziótól' számos olyan kezdeményezést hívott életre, amelyek a jólét növelését és egy 'alternatív hedonizmus' keresését tűzték ki célul – az identitás, a kreativitás és az értelem forrásait, amelyek kívül esnek a piac birodalmán. A fogyasztás örületével szemben már ott állnak azok, akik ellenállnak a 'shoppingolás' csábításának, és e helyett inkább olyan kevésbé anyagi dolgoknak szentelik idejüket, mint a család vagy a másokkal való törődés. Kis 'tudatos' közösségek (mint a Findhorn közösség Skóciában, vagy a 'Szilva' falu Franciaországban) kutatják a lehetőségeket. Nagyobb társadalmi mozgalmak (mint az 'átmeneti' város) mobilizálják az emberek igényét egy fenntarthatóbb életre. Noha ezek a kezdeményezések nem mindenki számára vonzóak, felbecsülhetetlen tanulási lehetőséget nyújtanak, és vezérfonalat adnak egy nagyobb léptékű társadalmi változáshoz.

A 9. fejezet a kezdeményezések erősségeit és gyengeségeit mutatja be. Feltárja, miért boldogabbak és miért élnek fenntarthatóbb módon azok az emberek, akik saját, „belső” céljaik – amelyek a családhoz és a közösséghez kötik őket – elérését részesítik előnyben, mint az embert a „magamutogatáshoz” és a társadalmi ranglétrához láncoló „külső” célokért küzdő személyek. A bemutatott érvek alapján a „határok közötti virágzás” valódi lehetőséget jelent.

Másrésről viszont, a társadalmi változások élharcosai gyakran néznek szembe azzal az nehézséggel, hogy a domináns társadalmi struktúrák és értékrendek ellenében próbálnak meg élni. Ezek a struktúrák a fogyasztás kultúráját képviselik, és rossz jelzéseket küldenek: büntetik a környezetvédelmi szempontból 'jó' döntést, így még a motivált emberek számára is lehetetlenné téve, hogy személyes 'önfeláldozás' nélkül éljenek fenntartható módon.

Ebben az összefüggésben az a leegyszerűsített ösztönzés, hogy az emberek álljanak ellen a fogyasztói társadalomnak – bukásra van ítélve. Egészen addig, amíg a fogyasztói társadalom a másik irányba mutat, az emberek buzdítása arra, hogy szigeteljék az otthonaikat, csavarják le a termosztátot, és inkább vegyenek fel egy pulóvert, kicsit kevesebbet autózzanak, kicsit többet sétáljanak, nyaraljanak otthon,

helyben termelt élelmiszereket fogyasszanak, és így tovább, vagy süket fülekre talál, vagy elutasítják azt, mint manipulációt.

Fenti oknál fogva minden, a fogyasztói társadalom logikáját megcélzó stratégia középpontjában a szerkezeti váltásnak kell állnia. Emellett két tekintetben is következetesnek kell lennie. Az első, hogy kiiktassa a terméketlen társadalmi versengés visszas ingerét, a másik pedig, hogy kialakítson egy olyan új struktúrát, amely kevésbé materialisztikus módon biztosítja az emberek számára a 'virágzás' lehetőségét – különös tekintettel az értelmes és kreatív részvételre a társadalom életében.

A jólét szempontjából nézve az előnyök jelentősek: egy kevésbé anyagi társadalom növeli az emberek megelégedettségét, egy egyenlőbb társadalom csökkenti a társadalmi javak fontosságát, egy kevésbé növekedésvezérelt gazdaság javítja a munka és a szabadidő közötti egyensúlyt. A közösségi infrastruktúrába tett megnövelt befektetések pedig tartós megtérülést biztosítanak a nemzet jólétéhez.

Kormányzás a jóléért

A fenti célok elérése vitathatatlanul felveti a kormányzás kérdését – a szó legtágabb értelmében. Hogyan lehet megvalósítani mindenki számára a jólétet egy plurális társadalomban? Hogyan lehet egyensúlyt teremteni az egyéni érdekek és a közösségi javak között? Milyen mechanizmusok léteznek az egyensúly elérésére?

Magának a kormánynak a szerepét illetően különösen sok kérdésmerül fel. A 10. fejezet megállapítja, hogy az államnak vitathatatlan szerepe van a makrogazdasági stabilitás fenntartásában. Így vagy úgy, de a kormány közreműködik a fogyasztás kultúrájának fenntartásában, alakítja annak szerkezetét és jelzéseit, amelyek befolyásolják az emberek viselkedését. Ugyanakkor a kormánynak lényeges szerepe van a 'kötelezettségvállalás eszközének' védelmében is, ami megakadályozza a 'rövidlátó' döntések meghozatalát és hozzájárul a hosszú távú társadalmi célok eléréséhez.

A történelem azt mutatja, hogy a kormányokon belül elmozdulás történt a materialista és individualista fogyasztási szokások támogatása és bátorítása felé. Ez az elmozdulás azonban nem teljesen ugyanolyan az egyes országokban. A kapitalizmus különböző változatai eltérő hangsúlyt fektetnek a deregulációra és a versenyre, azonban mindegyik változat strukturális követelménye a folytonos növekedés, és direkt vagy indirekt (pl. export piacok) módon függ a fogyasztástól, hogy ezt a növekedést elérje.

A kormányok maguk is ellentmondásba kerülnek ezen a téren. Az egyik oldalon ott van a 'jövő biztosításának' feladata – a társadalmi és ökológiai javak hosszú távú védelme –, a másik oldalon pedig kulcsszerepe van a makrogazdaság stabilitásának biztosításában. Amíg a makrogazdaság stabilitása a gazdasági növekedéstől függ, a kormányok arra kényszerülnek, hogy olyan társadalmi szerkezetet támogassanak, ami aláássa a kötelezettségvállalásokat és megerősíti az anyagi, újdonságkereső individualizmust, különösen ott, ahol fel kell lendíteni az üzletmenetet. Ezzel ellentétben, a makrogazdaság megszabadítása a növekedés kényszerétől azt is jelenti, hogy a kormányok is felszabadulnak a kényszer alól, és végre a valódi feladatukat végezhetik: a társadalmi és ökológiai célok megvalósítását, és a hosszú távú érdekek védelmét.

A növekedés szívós hajszolása valójában a közösségi javak és az alapvető emberi értékek borzalmas eltorzítása, mely magának a kormánynak a legitimitását is

aláaknázza. Végző soron az állam a 'társadalmi kötelezettségvállalásának eszköze', és a közös jólétünk védelmének elsőrendű képviselője.

Átmenet egy fenntartható gazdaságba

Elemzésünknek jelentős politikai vonatkozásai vannak. A 11. fejezet egy sor olyan lépést mutat be, melyeket a kormányoknak meg kellene lépniük ahhoz, hogy megvalósítsák az átmenetet egy fenntartható gazdaságba. Az első szövegdoboz foglalja össze a lépéseket, melyek három fő kategóriába sorolhatók:

- fenntartható makrogazdaság építése
- a 'virágzás' képességének védelme
- az ökológiai határok tiszteletben tartása.

A javaslatok ennek a tanulmánynak az elemzéséből következnek. Sok közülük a fenntarthatóság, a jólét és a gazdasági növekedés kérdéseiről folytatott hosszas és mély viták eredménye, néhány pedig szorosan kötődik a kormányok aktuális problémáihoz, például a források beszűküléséhez, az éghajlatvédelmi célokhoz, az ökoadó és a társadalmi jólét kérdéseire.

A jelentés egyik célja, hogy egységes alapot biztosítson a fenti politikai irányoknak, és erősítse a kormányokat ezen előremutató politikák megalkotásában. Jelenleg azonban a legnagyobb erőfeszítések ellenére is csupán fájdalmasan lassan haladunk a fenntartható fejlődés irányába. Úgy tűnik, végleg „fennakadtunk” a gazdasági növekedés iránti elkötelezettségünkön. A politikai akarat megváltoztatása – és a kormányzásról alkotott elképzelések megújítása – elengedhetetlen.

A kormányoknak most egyedülálló lehetőségük van arra, hogy – követve ezeket a lépéseket – demonstrálják vezető szerepüket a gazdaságban, és ezzel egyidejűleg nemzetközi szinten is síkra szálljanak a fenntarthatóságért. A folyamatnak azzal kell kezdődnie, hogy egyfajta pénzügyi és ökológiai elővigyázatosságot tanúsítson – otthon. A terméketlen társadalmi versengést támogató, fonák és káros társadalmi logika átalakítását szintén el kell kezdeni.

Mindenekelőtt pedig sürgős szükség van egy rugalmas és fenntartható makrogazdaság kialakítására, amely többé nem függ a fogyasztás könnyörtelen növekedésétől. A 2008-as gazdasági válság legtisztább üzenete az volt, hogy a gazdasági siker jelenlegi modellje alapjaiban hibás. A nyugati világ fejlett gazdaságai számára a növekedés nélküli jólét nem utópisztikus álom többé, hanem gazdasági és ökológiai kényszer.

1. ábra: 12 lépés a fenntartható makrogazdasághoz

Egy fenntartható makrogazdaság építése

Az adósság vezérelte anyagi fogyasztás teljesen alkalmatlan alap a makrogazdaságunkhoz. Elérkezett az idő arra, hogy a fenntarthatóság érdekében olyan újfajta makrogazdaságot fejlesszünk ki, amely nem függ a folyamatos növekedéstől és a bővülő anyagfelhasználástól. Ennek eléréséhez négy meghatározott politikai területet azonosítottak:

1. A makroökonómiai képességek fejlesztése.
2. Befektetés a köztudományba és az infrastruktúrába.
3. A pénzügyi és a fiskális körültekintés szigorítása.

4. A makrogazdasági könyvelés megújítása.

A 'virágzás' képességének védelme

Az embereket az anyagi fogyasztás világába záró társadalmi gondolkodásmód nagyon erős, ökológiailag és pszichológiailag is káros dolog. A tartós jólét csak úgy érhető el, hogy az embereket felszabadítjuk e káros gondolkodás alól, és többféle lehetőséget biztosítunk nekik a 'virágzásra' – a bolygó ökológiai határain belül. A kihívás öt területe:

1. Munkamegosztás; a munkaidő és a magánélet közötti egyensúly javítása.
2. A rendszerből fakadó egyenlőtlenségek kezelése.
3. A 'virágzásra való képesség' mérése.
4. Az emberi és a társadalmi tőke erősítése.
5. A fogyasztás kultúrájának megfordítása.

Az ökológiai határok tiszteletben tartása

A fogyasztói társadalom tékozlása kimeríti a természeti erőforrásokat és elviselhetetlen terhet ró bolygónk ökoszisztémájára. Égető szükség van arra, hogy világos erőforrásbeli és környezeti határokat szabjunk a gazdasági tevékenységek számára, és meg kell találni az utat ezek eléréséhez. Három javaslat, amely segít a feladat megoldásában:

1. Egyértelmű erőforrás-kiaknázási és kibocsátási határok létrehozása.
2. Pénzügyi reform végrehajtása a fenntarthatóság érdekében.
3. A technologiaváltás és az ökológia rendszer nemzetközi védelmének elősegítése.

Fordította: Prommer Mátyás, NFFT Titkársága munkatársa

Szerkesztette: Dövényi Mária Ibolya

Budapest, 2009. május 4.